

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך לב, תשמ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

העברית הקדומה והעברית שלנו ומה שביניהן

עם קריאת ספרו של א' רובינשטיין

"העברית שלנו והעברית הקדומה"

(הסיום)

בספר שני פרקים מעניינים על משמעויות מלים ("כך זזה המשמעות"; "משימוש מושאל בלשון למשמעויות קבועות וחדשות"). למשל: הביטוי **מָאָה אָחוֹז** במשמעות "בְּנֵדֶאִי" אינו שונה בתולדות היְצִירוֹת מן **שָׁם פִּעְמִיו** = "פָּנָה". (אמנם מאה אחוז הוא ביטוי רווח בלשונות רבות.) על דברי רובינשטיין "לשון מתה אינה יודעת עוד ש י נ ו י י מ ש מ ע ו ת " (עמ' 68) יש להעיר: גם ש י נ ו י י ת צ ו ר ה ו ת ח ב י ר אין לשון מתה יודעת. לשון פזאת אך מצטטת באופן מאופן שבירי ביטויים קפואים פמות שהם מצויים בכתובים, ומפאן שהעברית לא הייתה מעולם לשון מתה ממש. העברית של ימי-הביניים לא הייתה שפת-אם חיה המשמשת לכל הצרכים, אבל הייתה עשויה להיות מדוברת לעת מצוא (בשיח תלמידי-חכמים במאורע מיוחד וכו'), וחייתה חיים עשירים בכתב, ובה נכתב על נושאים, שלא נודעה בהם פתיבה עברית קודם לכן. ובזכות הפתיבה על נושאים חדשים אף חלו בה שינויי משמעות לרוב, אם מדעת ולצורכי הרחבת הלשון, ובעיקר לשם המינוח, ואם בשאילת משמעויות אגב היגררות אחר "שגרת לשון ערב" (פהודאת

המתרגמים). משמעויות המלים לא נשתנו מאליהן כבלשון טבעית ומדוברת, אבל בכל זאת נעתקו, הורחבו וצומצמו במקביל לערבית, כגון הַעֲתִיק = "תרגם"; הֵנָּה = "כאן"; רֵץ = "קרה". משמעויות הרבה, שהן בבואה למלים המקבילות בערבית, יצאו משימוש לשוננו; אבל יש מלים מקראיות הנהוגות גם כיום במשמעות שקיבלו בעברית המשוערבת, ובעיקר בתחום המינוח, שבו היה המובן החדש נחוץ מאוד, ועל כן לא נזנח: שורש של פועל, משקל של שיר ועוד. ספק אפוא, אם היה פרק בתולדות העברית, שלא חלו בו מעתקי משמעות.

התופעות בעברית שלנו מוצעות בספר בשיטה תיאורית מובהקת. המחבר לא קלקל את שורת התיאור ברחשי לבו, ולא גילה מה היה הוא עושה בכל מקרה, אילו ניתן עט של עורך-לשון בידינו. ואולם, בסוף דבריו חיווה מקצת דעתו העקרונית בעניין הנורמה בלשון, אבל בלא נגיעה למסקנות מעשיות. לדעתו, העובדה שאין לשמר לשון לדורות אינה מונעת את העומדים על משמרתה מלנסות לבער סטיות חמורות, ויש להבין גם את מי שהפלי הלשוני שבו נכסי התרבות כתובים מקודש בעיניו לשמש לו קריטריון להערכת המותר והאסור (סיכום הנאמר בעמ' 86). הידיעה, שתיאור לשון ימינו עשוי להיות, ולו בחלקו "הנורמה מקץ כמה דורות" אין תוצאתה בהכרח "שב ואל תעשה", והוא מודה (וממליץ ברמיזה?): "... רגשותינו ביחס למורשה הלשונית שלנו יעצבו במידה רבה את התפתחותה" (עמ' 88). רובינשטיין דן באוגד החדש בלשוננו זה (עמ' 44-46, ושוב בעמ' 83-84). לדעתו במשפט "אלוהים זה דבר ראשון", המושם לשם אפיון לשוני

בפי הדובר בספר משל בנימין תמוז (ר' בעמ' 83) זה הוא "אוגד חדש", המיוחד ללשון הדיבור. באמת, זה הוא אוגד בלתי-מסוגנן ומומלץ להמירו בהוא, האוגד הקלאסי, אבל שם המאמר "לשון זו סגנון" (מאת מ' זילברג ז"ל, לשוננו לעם, מחזור י"ב) נמצא יאה לבוא בכתב-עת של האקדמיה ללשון העברית, שכן הוא מעוצב כמתכונת "ביתו זה אשתו" (יומא ב,ו), ויש עוד דוגמות למלת זו בתפקיד של אוגד, ודוקא בלשון מסוגנת ואולי נמלצת ("תורה זו אורה", למשל). האומנם זו, המותאמת לנושא, היא אוגד נדיר אך תקין, ואילו זה, גם כשהוא מתאים לנושא, הוא אוגד רווח שיש לדחותו? גם התאמת האוגד לנושא — גרירה רווחת מאוד — אינה תובעת תיקון בכל סגנון. נופך של דיבור נשמע, למשל, במשפט "תל-אביב זה לא סתם גלגל" (בפזמון "בכל זאת יש בה משהו", מאת נתן אלתרמן). את ה"חן" הזה יוכל העורך להקהות רק בטקסט ספרותי או הרצאי, שבו יתקן כנדרש: "תל-אביב היא לא גלגל". השימוש הדיבורי "המרגיז" באמת הוא זה כאוגד סתמי חסר התאמה לנושא ולנושא כאחת. מי שנטיית לבו הולכת אחר התרת רובי הטעויות ימצא בספר במה להיתלות גם בשביל להתיר שימוש מעין "בולוניה זה לא עיר" (עמ' 84). מפלל הספרי המחבר אנו למדים, שהשימוש הזה טבעי וכמעט צפוי. ההתאם בין האוגד לבין הנושא שבמשפט הוא שריד שלב, שבו הוא במשפט "דוד הוא המלך" היה הנושא בפסוק הקטן שבמשפט הייחוד, ומשפסק המבנה מלהיות משפט ייחוד, אף בטל הצורך בהתאמת הוא לנושא. נאף זאת: העברית יוצרת אוגדים חדשים לשם הבלטה (עמ' 45), וזה יכול להיות גם אוגד סתמי חסר כל

התאמה, כשם שהוא נושא סתמי בשימוש מעין "זה פועלים, חביבי" (עמ' 84). האוגד זה מוצג בספר כדיבורי טיפוסים, אבל הוא מצוי גם בעיתונות (אולי בכתבות לא-מסוגננות, שהן על סף הדיבור). ואולם לעומת ההסבר הפלשני לתופעה יש בספר גם הצעה (ואולי קריאה!) לנהוג כבוד במורשת הלשון שבספרות, והפכוד פרוך בשמרנות, שלמדנות היא צריכה. משהובן לקורא טיב החידוש הסוטה, הוא עשוי להדיר את השיבוש מלשוננו, לבל יהיה חלקו עם השוגים. הידיעה, שדרך הלשון להשתנות, אין מסקנתה רק אדישות לגבי אופי הלשון. להבין — אין פירושו רק לקבל ולהתיר, אלא גם (ואולי דווקא) לדחות ולאסור את השימוש הפסול, לחבב מעתה את הדרך הפדוקה והנכונה, שבאה בירושה מן המקורות הספרותיים הטובים והעשירים בהיצע של דרכי לשון. התיאור המשולש — לשון הדיבור, העיתונות והספרות — שאינו מלווה במשאלות לבו של המחבר, מעמיד לקורא כלי עזר לבדיקת לשונו שלו. לפי התיאור של רובינשטיין המבנה "היה זה דוד שנתן" אופייני הוא ללשון העיתונות, ולתיאורו אף צירף את הרקע להינצרות המבנה ולעיוותו מן התקין (עמ' 85–86). במצאנו בספר את הניסוח "הייתה זו מצריים שהביאה לעולם הערבי את המוכשרים והפזריים שבמספריו"⁵. יוכל בעל הניסוח להשיב לנו, שמה שכבר פשט בעיתונות, שאינה מוקצה מלשמש נורמה בלשון, מותר לבוא אף בלשון הספרות (לפחות בספרות העיונית), כל שכן משהוראינו לדעת, שהעברית, כמזה פכל שפה, השתנתה ומשתנה בכל

5. במבוא של ששון סומך לאנתולוגיה שערך "תחת הסככה",

יריב־הדר, 1979, עמ' 5.

קורותיה, אבל יוכל הפותב אף לקבל, שבלשון הספרות הטובה ייאמר "מצרים היא שהביאה", וישמח להגיה את שכתב, ואולי גם בכתיבתו בעיתון יאחז "מבנה עברי קלאסי" (פהגדרתו של רופינשטיין).

אכן, מדברי המחבר נשמעת בשורה מעודדת למגיני הלשון מפני גידולים זרים ומשופשים (וכידוע, אין מי שמתיר הפול, ואין מי שאוסר מראש כל חידוש): הרבה טעויות אינן אלא נגעי שכחת לשון, רשלנות וקוצר דעת, ולפיכך הבנת טיב הטעות תביא את תקנתה. ההתעוררות לשים לב לתופעות הלשון העברית בשעה זו וההרהורים על מה שהיה ועל מה שהוזה בעברית בכלל, ובלשונו של כל אחד מאתנו בפרט, הם התועלת המהנה, המזומנת לקורא הספר ואף מקצת שכרו של המחבר (כפי משאלתו בפתח דבריו).